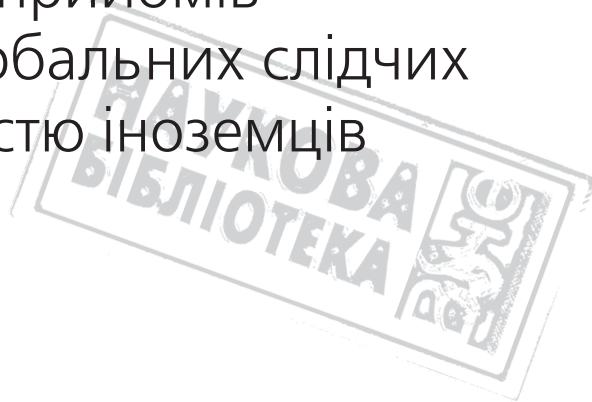

Застосування тактичних прийомів під час провадження вербальних слідчих (розшукових) дій за участю іноземців

30

Богдан ЯКИМЧУК,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України не містить вичерпного переліку слідчих (розшукових) дій в окремій статті. Крім того, кодекс не виокремлює вербальних і невербальних (нонвербальних) слідчих дій. Але спірно вважати таку його особливість недоліком. Поділ слідчих дій на вербальні та невербальні здійснюють науковці-процесуалісти.

Наведімо, зокрема, визначення поняття вербальних слідчих дій. Вербальний — це такий, що стосується мови та мовлення, словесний [1, с. 121]; також цей термін вживається для позначення слів і процесів оперування словами з метою передачі інформації. Вербальні слідчі (розшукові) дії проводяться з метою отримання особистісної інформації в її носіїв за допомогою мовного спілкування [2]. Як зазначає А. Кофанов, допит, пред'явлення для впізнання, очна ставка тощо здійснюються задля отримання особистої інформації в її носіїв шляхом мовного спілкування; також здійснюється фіксація рукописно, схемами, малюнками, мовою жестів та міміки. Під час проведення цих дій вирішуються такі завдання:

- отримання вихідних даних;
- перевірка наявної в справі інформації;
- уточнення, конкретизація, доповнення наявної в справі інформації;
- встановлення суперечностей у показах однієї й тієї самої особи (різних осіб, а також раніше допитаних з одного й того питання);
- фіксація зібраних відомостей;
- виявлення й викриття брехні;
- ідентифікація та впізнання;
- перевірка слідчих версій [3].

Наприклад, А. Крамарев та В. Лавров зазначають, що з усіх слідчих (розшукових) дій, які проводяться за участю іноземців, найчастіше застосовується допит їх як свідків або потерпілих [4, с. 4]. Зокрема, допит є однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, що проводяться за участю іноземців. Проведені нами теоретичні та емпіричні дослідження засвідчили, що доволі поширеними слідчими (розшуковими) діями під час розслідування злочинів є саме допити свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачуваних тощо. Це — саме вербальні слідчі дії, тобто такі, під час яких інформація отримуєть-

ся саме мовним шляхом; на нашу думку, це пов'язано з типовістю способу отримання інформації. Не є винятком також кримінальні справи, до яких мають стосунок громадяни іноземних держав.

Під час провадження всіх слідчих (розшукових) дій задля максимальної результативності розслідування рекомендується використовувати різноманітні тактичні прийоми. Так, приміром, М. Селіванов визначає прийоми слідчої тактики як лінію поведінки слідчого, його дії (крім технічних), послідовність і умови їх виконання; дії, найдоцільніші в певній ситуації, що забезпечують максимальну результативність розслідування та з'ясування істини у справі [5, с. 84]. Тактичні прийоми мають бути спрямовані саме на досягнення кінцевої мети — розслідування та з'ясування істини у справі. Така кінцева мета досягається зазвичай поетапно й планомірно, якщо розслідування належно організовано. Проте навіть якщо в проведенні розслідування наявні помилки, їх також можна усунути, правильно скоригувавши напрям проведення слідства, вдавшись до необхідних додаткових слідчих дій тощо. Саме тому підготовка та організація проведення слідчих (розшукових) дій має важливе значення під час провадження, зокрема, вербальних слідчих (розшукових) дій із іноземцями.

Передумовою проведення успішного допиту іноземця є ретельна підготовка. Як зазначає А. Шеремет, допит — це працемістка, складна, багатопланова слідча дія, яка потребує від слідчого неабиякої підготовки та майстерності [6, с. 267]. Початковий етап підготовки до проведення допиту передбачає вивчення матеріалів кримінальної справи. Це обов'язкова вимога для кожного слідчого (незалежно від рівня його досвіду), який готується до проведення допиту іноземця. Деякі слідчі розпочинають допит, не вивчивши досконало матеріалів розслідуваної справи, внаслідок чого не з'ясовують істотних деталей, а повторно допитати іноземця не є можливим [7, с. 30]. Зазвичай

досвідчені слідчі не припускають такої помилки. Тож підготовка покликана забезпечити результативність допиту, економію часу слідчого, дотримання процесуальних прав допитуваних осіб [8, с. 30].

Вельми істотним у тактиці допиту є організаційний аспект, що враховує досягнення таких наук, як теорія управління, наукова організація праці [6, с. 267], а також розробки тайм-менеджменту тощо. На важливість чіткої організації для розслідування кримінальних справ за участю іноземців звертають увагу А. Бастрикін та О. Александрова [9, с. 13–15]. Під час підготовки до проведення допиту варто скласти письмовий розгорнутий план цієї слідчої дії із зазначенням запитань та фактів, які необхідно з'ясувати. План має бути ретельно продуманий та повний. Вчасна та якісна підготовка до проведення допиту значною мірою забезпечує його загальний успіх та якість. Так, вивчаючи матеріали справи, слідчий повинен робити закладки в потрібних місцях, виписувати необхідні фактичні дані, прізвища, адреси, номери телефонів. Слід систематизувати речові докази, додатково вивчити плани, схеми місця події, фотознімки [7, с. 30], інші наявні матеріали. Якщо певні матеріали кримінальної справи вручати, то або пред'являтимуться допитуваному іноземцю, з метою економії часу необхідно заздалегідь їх перекласти на його рідну мову або мову, якою він спілкується. Процес підготовки до допиту передбачає і вивчення особливостей іноземця. Надто важливо, щоб слідчий володів знаннями щодо національних особливостей держави, з якої походить або яку представляє іноземець, традицій, етнопсихологічних особливостей. Демонстрація іноземцю обізнаності у відповідних національних особливостях допоможе встановленню з ним психологічного контакту, тоді як їх незнання може спричинити негативні емоції в допитуваного, образити його [7, с. 30]. Під встановленням психологічного контакту розуміють дії слідчого, спрямовані на створення психологічних умов для взаємосприйняття між особою, з якою провадяться відповідні слідчі дії, та слідчим. Психологічний контакт, приміром, може ґрунтуватися на відомому в психології явищі емоційного зараження. Негативну реакцію іноземця може викликати відверте нехтування звичаями й традиціями, характерними для його народу.

Деякі науковці розглядають психологічний контакт лише стосовно вербальних слідчих (розшукових) дій і безпосередньо допиту. На нашу думку, цьому питанню приділяється недостатньо уваги. Надається загальна рекомендація, що слідчий має створювати на допиті спокійну ділову обстановку, яка сприятиме тому, щоб, наприклад, свідок (особа з іншим процесуальним статусом), не хвилюючись, спокійно відповідав на запитання [10, с. 140]. Проте, виходячи з того, що спостерігаються різноманітні етнопсихологічні якості представників різних національностей, зокрема етнічні особливості психіки людей, особливості національного побуту, когнітивних процесів, пам'яті, емоцій, виховання, соціалізації тощо, слідчий має використовувати індивідуальний підхід при встановленні психологічного контакту [13].

Готуючись до допиту іноземця, який не має дипломатичного імунітету й не утримується під вартою, слідчий повинен обміркувати спосіб його виклику. Він може здійснюватися на загальних підставах, передбачених КПК України, тобто за допомогою повістки, телефонограми, телефонного дзвінка, телеграми або особистого запрошення тощо. У деяких випадках можна застосовувати інші способи виклику. Так, іноземних учнів найкраще викликати через відповідні навчальні заклади, в яких вони здобувають освіту, відділення навчальних закладів; членів делегацій чи туристичних груп — за допомогою їхніх керівників, капітанів суден, якими вони прибули, адміністрацію готелю, де вони проживають (зупинилися), перекладача, гіда, адміністратора. Неповнолітніх осіб зазвичай викликають через батьків, дорослих родичів, керівників груп, із якими вони прибули до країни [7, с. 30]. Зауважмо, що підготовка до проведення слідчої дії не є тактичним прийомом. Це — відповідний вид діяльності

слідчого, яку він здійснює до початку провадження власне слідчих дій; однак якісно проведена підготовка позитивно впливає на процес застосування тактичних прийомів. За якісної підготовки досягнення позитивного тактичного результату є ймовірнішим. Отже, сама підготовка має бути передумовою використання слідчим тактичних прийомів.

Розгляньмо деякі тактичні прийоми, які застосовуються у слідчій практиці. Наприклад, прийом припущення істинності розповіді допитуваної особи. Його ще називають прийомом допуску легенди. Він ґрунтується на методах передачі інформації, постановки та варіювання мисленнєвих завдань, керування психічних станів тощо, зокрема на психологічній закономірності, що переважна більшість дорослих людей досить ретельно обмірковують певну неправдиву інформацію, якщо збираються її повідомити замість правдивої. У такому разі людина намагається у своїх міркуваннях уникнути неточностей та суперечностей між повідомлюваними нею фактами.

Використовуючи такий тактичний прийом, слідчий вдає, ніби цілком повірив у розповідь допитуваної особи. Згоду з почутим можна проявити по-різному: як вербально, так і невербально. Слідчий уважно, з повною довірою вислуховує допитувану особу. Однак після того, як повністю її вислухав, він починає уточнювати максимально можливу кількість дрібних деталей у показах. І з цією метою ставить не одне або два уточнювальні запитання, а чимало. Навіть у тому разі, коли в допитуваної особи (наприклад, підозрюваного) було достатньо часу добре обміркувати ситуацію, передбачити всі дрібні деталі неможливо. А тому допитуваному доведеться вигадувати відповіді без підготовки. Відповіді, що не знає або не пам'ятає, також недоречно, бо тоді довіра слідчого до версії допитуваного може зменшитись або взагалі зникнути. Неправдиві відповіді зазвичай відразу забуваються, й викрити неправду в показаннях досить легко. Крім того, слідчий може раптово поставити несподіване запитання, не змінюючи тембру й тону голосу. У таких умовах підозрюваний може розгубитися, не зрозуміти, що відбулося, втратити контроль і цілковито себе видати. У рамках цього тактичного прийому можливе використання неспростовних доказів (за їх наявності).

Однак варто враховувати те, що навіть найдоречніші в певній ситуації тактичні прийоми не будуть ефективними без правильно поставлених запитань. А в разі провадження вербальних слідчих дій із іноземцями досить великого значення набуває переклад поставленого слідчим запитання.

За допомогою запитань слідчий має можливість спрямувати процес отримання показань у відповідному, потрібному йому напрямі. У такий спосіб можна спрямувати процес проведення слідчої (розшукової) дії в потрібному слідчому напрямі.

Іноді слідчий пропонує підозрюваному зробити вибір «або» — «або», але так, що потрібна відповідь здається найприйнятнішою. А іноді й зовсім не залишає вибору. Зауважмо, доволі суперечливим є питання щодо припустимості та законності застосування таких тактичних прийомів.

Розгляньмо наступний тактичний прийом, який можна умовно назвати демонстрацією поінформованості слідчого. Він ґрунтується на методах передачі інформації, варіювання мисленнєвих завдань, керування психічних станів тощо. Слідчий має бути поінформований, аби контролювати слідчу ситуацію та спрямовувати її в необхідному напрямі. Проте в цьому разі демонстрація поінформованості має бути суворо контрольованою. На нашу думку, слід надати опис такого тактичного прийому. А саме: слідчий починає провадження певної вербальної слідчої дії (наприклад, допиту), повідомляючи про дрібні правопорушення, які раніше вчиняв допитуваний. Поступово у своїй розповіді про життя підозрюваного він переходить до теперішнього часу. Тож у допитуваної особи складається враження, що слідчому відомо геть усе. Про деякі подробиці життя підозрюваного слідчий може наперед дізнатися, приміром, від спів-

4/2013
(337)

Засновник –
Верховна Рада України

Головний редактор
Світлана ПИСАРЕНКО

Редакційна колегія:

Віктор КОРНІЮК, Лариса СЕВЕРЕНЧУК,
Юрій АРТЕМЕНКО, Олександр БАНДУРКА,
Іван БОКІЙ, Степан ГАВРИШ, Віктор ГРАБ,
Юлій ЮФФЕ, Віктор КИРИЛЛОВ,
Олександр КОПИЛЕНКО, Анатолій МАТВІЄНКО,
Павло МАТВІЄНКО, Анатолій МАЦЮК,
Микола МЕЛЬНИК, Борис ОЛІЙНИК,
Сергій ПРАВДЕНКО, Анатолій СЕЛІВАНОВ,
Лесь (Леонід) ТАЇНЮК, Віктор ТАРАН (Терен)

Головний редактор

Світлана ПИСАРЕНКО – 235-81-55

Приміальня:

Любов САЛЮК – 235-79-58

Заступник головного редактора

Віктор КОРНІЮК – 272-46-30

Відповідальний секретар

Лариса СЕВЕРЕНЧУК – 235-79-53

Головний бухгалтер Ірина КИСЛІВ,
Жанна СИМОНЕНКО – 235-79-58

Відділ з висвітлення питань

парламентської діяльності:

Микола БЛОКОПИТОВ – 234-67-78,
Олексій СИЩУК – 235-79-55,
Юлія ЦИРФА – 234-67-78

Відділ соціально-економічної політики

та правового забезпечення:

Завідувач Олександр МАЛІЄНКО – 235-81-56

Відділ гуманітарної політики:

Завідувач Ольга КЛЕЙМЕНОВА – 235-79-55,
Людія ПУЗИКОВА, Лариса МАРЧУК,
Микола СЛАВИНСЬКИЙ, Євген ТИЩУК

Літературні редактори: Олена ЧОПОВСЬКА,
Валентина НЕСЛУЖЕНКО – 235-79-60,
Наталка СЕМІВОЛОС – 235-79-53

Реклама та передплата:

Віра ПРАВИНА – 272-46-23,
Сергій ДУБРОВІН – 234-68-30

Дизайн – Ольга ПРОКОПЧУК – 235-81-56

Верстка – Анна СЕРДЕЧНА – 235-81-56,
Наталія КУТНЯК,
Сергій УСЕНКО – 235-79-60

Підтримка сайту –

Євген СИНЕЛЬНИКОВ – 235-79-60,
Олексій ЛОЗИНСЬКИЙ, Діана ТОКОВЕНКО

04053, Київ-53,
пров. Несторівський, 4

E-mail: mail@viche.info

E-mail: viche@rada.gov.ua

www.viche.info

Підготовку та випуск у світ журналу «Віче»

за дорученням засновника здійснює редакція.

© Віче, 2013.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 570

від 05.04.1994.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

І залишає за собою право на редагування,

опублікування наданих авторами творів та сплату

авторського гонорару. Рукописи не рецензуються

і не повертаються.

При передруку посилання на «Віче» обов'язкове.

Відповідальність за зміст і достовірність

рекламних оголошень несуть рекламодавці.

R – матеріали, які друкуються на правах реклами

Підписано до друку 18.02.2013.

Формат 60x84/8.

Папір офсетний.

Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. 2,3.

Зам. № ДС-001. Тираж 3000 прим.

Ціна договірна.

Набрано і зверстано на комп'ютерному

комплексі редакції журналу «Віче».

Надруковано з готового оригінал-макета

у ТОВ «КЖД «Софія»

08000, Київська обл., Макарівський р-н,

смт Макарів, вул. Першотравнева, 65

Свідчення про державну реєстрацію

А01 № 22 9953 від 26.11.2008 р.

Журнал «Віче» читають у Верховній Раді та її коміте-

тах, адміністрації Президента України, Кабінеті Міні-

стрів України, Держкомтелерадіо. Він також над-

ходить до бібліотек Конгресу США та Ради Європи, до

Книжкової палати України, Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського, Національної парла-

ментської, Державної науково-технічної, Державної

бібліотеки для юнацтва, Державної науково-педаго-

гічної, Центральної імені М. Островського.

Передплатний індекс – 74254.

учасників, посібників, оперативних працівників, надсилаючи відповідні запити. Слід зауважити, що для досягнення відповідного тактичного результату з'ясування таких відомостей повинно бути якомога оперативнішим. Під час застосування такого тактичного прийому велике значення мають, зокрема, поведінка слідчого та його жести. Такий прийом, на нашу думку, можна застосовувати після проведення найреальнішої та кропіткої оперативної роботи, зібрання слідчим максимально можливої кількості відомостей, що характеризують особу, в дуже стислі терміни. Крім того, взаємодія слідчого з оперативними працівниками має бути дуже добре налагоджена. Проте слідчому під час провадження слідчих дій не варто відповідати на всі усні запитання, які до нього надходять. Правильно ухиляючись від запитань, слідчий отримує змогу продовжити дію ефекту тримання в напрузі від застосування такого тактичного прийому.

Наприклад, такий добре відомий тактичний прийом, як словесна розвідка, має певну специфіку в разі застосування під час провадження вербальних слідчих дій із іноземцями. Сам прийом являє собою спосіб виявлення реакції особи на певну вербальну інформацію, що надходить від слідчого, і ґрунтується на методах вербальної передачі інформації, керування мисленнєвими завданнями, навіюванні, рефлексії, емоційному експерименті тощо. Ступінь ефективності застосування прийому словесної розвідки, на нашу думку, залежить не лише від компетенції слідчого та рівня його професійної підготовки, а й від майстерності перекладача. Він зазвичай застосовується під час проведення обшуків і полягає в тому, що слідчий веде діалог із особою, в якій обшук проводять. Слідчий починає діалог та контролює його напрям. Важливе значення в разі застосування такого тактичного прийому має не тільки вербальна, а й невербальна інформація. За дослідженнями Д. Морріса, представники різних національностей використовують різні жести. Іноді вони можуть сприйматися як прямо протилежні за змістом [11]. Як зазначає А. Ратінов, словесний подразник посилює збудження й може викликати відповідну реакцію обшукваного [12]. Така реакція на словесний подразник проявляється або вербально, або невербально, що також може бути використано слідчим.

Є чимало інших тактичних прийомів, які можна використовувати під час провадження вербальних слідчих дій. Ми ж розглянули лише деякі, що можуть використовуватись як окремо, так і в тактичних комбінаціях. Зауважмо: застосування слідчим тактичних прийомів під час провадження вербальних слід-

чих (розшукових) дій за участю іноземців має певні межі, які визначаються правами осіб, з котрими слідчий провадить відповідні слідчі (розшукові дії), а також моральними нормами. Окрім того, застосування тактичних прийомів має підпорядковуватися певній кінцевій меті – розслідуванню та запобіганню злочинам.

Джерела

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Буцел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Ридчик В. В. Організація й тактика вербальних слідчих дій за участю в них захисника // часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 12 [Електронний ресурс]. – <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Chauu/2011-3/1rvvunz.pdf>
3. Криміналістика: питання і відповіді: Навч. посіб. для студ. ВНЗ / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов, Ж. В. Удовенко, С. В. Хільченко; МОН України, НАВС. – К.: ЦУЛ, 2011. – 276 с.
4. Крамарев А. Г., Лавров В. П. Особенности допроса граждан иностранных государств: Метод. пособие / Акад. МВД СССР; Ред. В. Ф. Статкус. – М., 1976. – 39 с.
5. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. – М.: Юрид. литература, 1982. – 152 с.
6. Шеремет А. П. Криміналістика: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
7. Закатов А. А., Смирнов В. В. Правовые, тактические и психологические особенности расследования по уголовным делам с участием иностранных граждан: Учеб. пособие. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – 48 с.
8. Бастрыкин А., Александрова О. Особенности допроса иностранных граждан на предварительном следствии // Законность. – 2004. – № 3(833). – С. 30–33.
9. Бастрыкин А., Александрова О. Расследование по делам с участием иностранных граждан // Законность. – 2004. – № 1(831). – С. 13–15.
10. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Криміналістика. – Мн.: Высш. школа, 1997. – 344 с.
11. Моррис Д. Библия языка телодвижений / Пер. с англ. Н. Караева. – М.: Эксмо, 2010. – 672 с.
12. Судебная психология для следователей: Учеб. пособие / Ратінов А. Р. – М.: НИИРИО ВШ МОП РСФСР, 1967. – 290 с.
13. Олійник О. Становлення та розвиток судового красномовства як складової юридичної риторики в Античну епоху // Віче. – 2010. – № 17. – С. 26.